

På tærsklen til det 20. århundrede - vandværket i Vindinge 1897 og i Tune 1899

De første moderne vandværker blev bygget i England o. 1850. Gennem de nye støbejernsrør kunne filtreret vand pumpes ud til forbrugerne. I 1853 fik Odense det første danske vandværk, mens København kom med i 1859. Roskilde fik først et egentligt vandværk i 1880, men havde dog haft sine mange kilder som godt supplement til de noget uhumske brønde.

På landet kunne overfladevand fra gadekær og damme slukke kreaturerne og hestenes tørst og i et vist omfang anvendes i husholdningerne. I Vindinge var ingen egentlige kilder, men syd for kirken kunne ”gadens brønd” i Smedestræde normalt klare forsyningen, hvis gårdenes egne brønde svigtede. Og så var det jo ellers mere sikkert at drikke øl end vand!

En ældre dansker beklagede for nogle år siden, at de unge savnede ”demokratisk træning”, fordi de ”aldrig havde været til stede på vandværkets generalforsamling”. Vindinge fik sit vandværk i 1897 og Tune sit i 1899. Deres oprettelseshistorier ligner trods mindre forskelle hinanden, og begge er resultater af det ”foreningsdanmark”, der ikke mindst på landet blomstrede i slutningen af 1800-tallet. ”Foreningsliv og frivillighed” kom da også for nylig med i Bertel Haarders ”danskheds-kanon”.

Oprettelserne

En sang fra Vindinge Vandværks 25 års jubilæum antyder et interessant forspil: Et par yngre bønder blev på en fødselsdagsfest nogle år før 1897 enige om at tage initiativet. De fik samlet en flok i byens skolestue til en drøftelse af sagen, men mødte skepsis og hovedrysten – ”nogle sukked’ og andre grined’”. De gav dog ikke op, men ”lirked’ og hvisked’, især med damerne”, som så satte mændene stolen for døren: ”Enten jeg vil eller ej, jeg må/ med til det fæle vandværk gå”.

Både i Vindinge og et par år senere i Tune indkaldte en initiativgruppe på 5 mand til de stiftende møder og kom til at udgøre de første bestyrelser. I Vindinge bestod gruppen af byens proprietær og 2 af de største bønder, en tømrer og en af byens smede, som havde brønde og vindmotorer som sit speciale. I Tune bestod den af to gårdejere, en bager, en slagter og en træskomand. Det afspejler forskellen på medlemskredsene: I Vindinge var af de 32 ”interessenter” én proprietær, 6 gårdejere, 16 husmænd, 4 ”parcellister” og 5 håndværkere – altså 27 jordbrugere. I Tune var kun ca. halvdelen af de 42 stiftende ”medlemmer” jordbrugere, den anden halvdel var en blandet gruppe af handlende og håndværkere. - Tune Vandværk var en forening, mens Vindinges var et interessentskab. I begge tilfælde skulle der dog hæftes solidarisk for værkernes opførelse og vedligeholdelse.

Fælles for de to forsamlinger var mændenes totale dominans, Vindinges 4 og Tunes ene enke blev kun nævnt ved deres afdøde mænds navne. – Nåh ja, i dag er alle bestyrelsesmedlemmerne i Tune mænd, mens vi dog i Vindinge kan glæde os over en enkelt kvinde ved eget navn.

Byrdefordelingen

At vi endnu befandt os i det gamle landbrugssamfund viser fordelingen af ”andele”. Både i Tune og Vindinge benyttede man den gamle inddeling efter hartkornet. I Vindinge blev det gjort så enkelt:

Gårde med	8-12 tdr. hartkorn:	1 part
Ejendomme med	4-8 -	$\frac{3}{4}$ part
Ejendomme med	$\frac{1}{2}$ -4 -	$\frac{1}{4}$ part
Ejendomme med	1-4 skpr. (= $\frac{1}{2}$ td.)	$\frac{1}{6}$ part
Husmænd og insiddere (som boede til leje):		$\frac{1}{8}$ part

Udenfor faldt kun proprietæren, som med 16 tdr. hartkorn måtte stå for $\frac{1}{4}$ part, og bageren (i den nuværende købmandsbutik) med $\frac{1}{6}$ part som de mindre jordbesiddere. På den tid regnedes alt fra 1 til 12 tdr. hartkorn for ”gårde”, men opdelingen viser, hvor det reelle skel gik: fra og med 4 tdr. hartkorn 3-dobledes prisen. Forklaringen er, at husholdningerne på de egentlige gårde også omfattede karle og piger.

I Tune var fordelingen af byrderne langt mere udspecificeret og bestod af 21 trin med det laveste for jordløse huse og ejendomme med mindre end 2 skpr. hartkorn (= $\frac{1}{4}$ td.) på 1 andel. De steg derefter med kvarte andele til 3 for 2 tdr. hartkorn og derefter for hver tønde op til 12 andele for 14 tdr. hartkorn. Her måtte bageren op på 2 andele ligesom ejendommene på 1 td. hartkorn.

Gennemførelsen

På det stiftende møde i det for længst hedengangne Tune forsamlingshus den 5.11. 1899 indledtes de nye vedtægter med en formålsparagraf: ”Foreningens formål er ved oprettelsen af et hensigtsvarende vandværk at forsyne medlemmerne med godt og rigeligt vand til brug i deres husholdninger – herunder vask – samt til vanding af deres besætninger, medens benyttelse til industrielle anlæg, vanding af haver og lignende ikke tillades uden særlig overenskomst med bestyrelsen”. Vandværket skulle bestå af en brønd med pumpe, en vandbeholder og en 40 meter høj vindmotor på en grund, som skulle aftales med sognerådet.

På det tidligere, tilsvarende møde i Vindinge Brugsforenings forsamlingsbygning den 1. august 1897, var formålet ikke nedskrevet, men i praksis det samme. Her havde man planer om et vandtårn, men den grund, man erhvervede fra to af interessenterne lå så højt, at en overdækket vandbeholder var tilstrækkelig. Den ekstra forhøjning i terrænet bærer stadig navnet ”vandhøjen”. Også her leveredes kraften af en vindmotor, en såkaldt ”vindrose”

Vandhøjen i Vindinge med vindmotor. Til venstre Vesterhøjgaard, som leverede halvdelen af grunden (rekonstruktionstegning af Bent fl. Rasmussen).

År efter år gennemførte vandværkerne små og store forbedringer. Undervejs opstod ind imellem situationer, som får os til at trække på smilebåndet i dag, som da man i 1935 konstaterede, at når Anton Nielsen på Stålmossegård i Vindinge åbnede for vandet til kreaturerne, kunne skolen ingen vand få; eller da gårdejereren en lille halv snes år senere installerede WC i sit nye stuehus uden at underrette vandværksbestyrelsen og modtog en henstilling om ikke at bruge klosettet foreløbig!

Vindinge fik sit vandværk et par år før Tune. Men da landsbyerne i løbet af 1960erne fik vokseværk og der måtte gennemføres omfattende nyanlæg, var Tune på forkant og kunne som storebror rådgive bestyrelsen i Vindinge.

Kilder: www.tune-vand.dk/Om-Tune-Vand/Historie
Vindinge Lokalhistoriske Tidende 8/97

Helge Land Hansen
Vindinge Lokalhistoriske Forening
Marts 2017